

บรรณานุกรม

เอกสารต้นฉบับภาษาไทย

๑. เอกสารหอสมุดศิริวัฒนาและหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

หอสมุดศิริวัฒนา จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๘๒ เลขที่ ๕

หนังสือเจ้าพระยาอัครมหาเสนา มาถึงพระยาถลาง, พระยาตะกั่วทุ่ง
พระยาตะกั่วป่า เรื่องให้หาเครื่องสรรพยา

____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๖ เลขที่ ๑๕๕ หนังสือพระยามหาอำมาต
มาถึงหลวงมหาดไทย หลวงจาเมือง กรุงเทพฯ.

____. เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมู่เวชศาสตร์ ฉบับเฉลยศักดิ์ อักษร ข เลขที่ ๑/๒
ชื่อคัมภีร์ธาตุวิงศ์.

____. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ตำราเวชศาสตร์ ฉบับหลวง ข ๕ คัมภีร์แผนนวด เล่ม ๒
เลขที่ ๕/ก ว่าคัยร่างกายมนุษย์ จนถึงว่าคัยยามค้ำเนิน

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ร.๕ ก ๓๑.๑/๗๕ หนังสือพระองค์เจ้าจรัสประวัติ-
บรรณเกษ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๗ พฤศจิกายน
ร.ศ. ๑๒๐

____. เอกสาร ร.๕ น ๕.๑/๒ เรื่องวิธีจัดการในกรมศุขาภิบาล (๑๒ พ.ค. -
๑๘ ก.พ. ๑๑๖)

____. เอกสาร ร.๕ น ๕.๗/๘ กาฬโรคที่เกิดขึ้นจากเมืองภูเก็ต (๒๕ มี.ย. ๑๒๐ -
๒๖ มี.ย. ๑๒๗)

____. เอกสาร ร.๕ น ๕.๗/๑๐ การป้องกันกาฬโรค (๒๒ - ๒๔ ส.ค. ๑๒๐)

____. เอกสาร ร.๕ น ๕.๗/๑๗ จัดการป้องกันและประกาศป้องกัน ประกาศตรวจ
เรือในน่านน้ำสยาม (๒๓ ธ.ค. ๑๒๓ - ๑๗ ส.ค. ๑๒๔)

____. เอกสาร ร.๕ น ๕.๗/๒๓ จัดการป้องกันกาฬโรคหัวเมือง (๒๓ ม.ค. -
๑๐ ก.พ. ร.ศ. ๑๒๕)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ร.๕ น ๕.๗ก/๑๑ รายงานเรื่องไขกาศีโรค

(๘ ก.พ. ๑๒๓ - ๒๗ พ.ค. ๑๒๔)

- ____. เอกสาร ร.๕ น ๕.๗ก/๑๔ หนังสือพระยาศรีสุทเทพ ถึงพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์
๗ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๖
- ____. เอกสาร ร.๕ น ๕.๗ก/๑๕ หนังสือกรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ ถึงมิสเตอร์อดัม
๒๔ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๔
- ____. เอกสาร ร.๕ น ๕.๗ก/๑๖ หนังสือหม่อมเอช แคมเบล ไฮเอต์ ทูลกรมหลวง
นเรศวรฤทธิ์ ๓๑ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๔
- ____. เอกสาร ร.๕ น ๕.๗ก/๑๗ กาศีโรคเกิดขึ้นที่สระบุรี กับที่สเคซันรถไฟ
บ้านโป่งและตำบลพระปฐมเจดีย์ ได้จัดการตรวจแล้ว (๒๓ มี.ย. ๑๒๔ -
๑๕ ม.ค. ๑๒๕)
- ____. เอกสาร ร.๕ น ๕.๗ก/๓๒ กาศีโรคคักชาวออกประกาศ จัดการป้องกัน
กาศีโรค กำหนดให้แจ้งข่าวคนป่วย (๒๐ มี.ย. - ๒๖ ค.ค. ๑๒๕)
- ____. เอกสาร ร.๕ น ๕.๗ก/๓๓ หนังสือหม่อมคาคิว ทูลกรมหลวงนเรศวรฤทธิ์
๓๐ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๕
- ____. เอกสาร ร.๕ น ๕.๗ก/๓๕ ทูตเยอรมันขอให้ย้ายคานกาศีโรคที่เกาะพระ
ไต้ตั้งที่อื่น (๗ - ๙ ค.ค. ๑๒๕)
- ____. เอกสาร ร.๕ น ๔๕.๑/๒ หนังสือพระเจ้านองยา ขอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์
ถึงพระอนันนราภิรมย์ ๑๕ กันยายน ๑๑๓
- ____. เอกสาร ร.๕ น ๔๕.๓/๖ รายงานโอสถศาลาของรัฐบาล ปี ร.ศ. ๑๒๑
- ____. เอกสาร ร.๕ น ๔๕.๓/๑๐ รายงานโอสถศาลาของรัฐบาล ปี ร.ศ. ๑๒๑

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ร.๕ บ ๔/๔ ชาวต่างประเทศจ้างมารับราชการ

แผนกครูในมหาวิทยาลัย (๗ พ.ย. ๑๑๐ - ๒ ก.ย. ๑๑๔)

- ____. เอกสาร ร.๕ บ ๔/๓๒ หนังสือกรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๓ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๒
- ____. เอกสาร ร.๕ บ ๔/๖๔ หนังสือพระยาศรีสุเทพกราบบังคมทูล พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕ มกราคม ร.ศ. ๑๒๕
- ____. เอกสาร ร.๕ ม ๑.๒/๑๒ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหาดมรงพระบำราศนพิตำ
๒๐ พฤษภาคม ๒๔๖๔
- ____. เอกสาร ร.๕ ม ๒.๑๑/๑๑ การประชุม เสนาบดี ร.ศ. ๑๒๓
- ____. เอกสาร ร.๕ ม ๒.๑๑/๑๔ รายงานการประชุมเทศาภิบาล ปี ร.ศ. ๑๒๔
- ____. เอกสาร ร.๕ ม ๒.๑๑/๑๕ รายงานการประชุมเทศาภิบาล ร.ศ. ๑๒๕
- ____. เอกสาร ร.๕ ม ๒.๑๑/๑๕ รายงานการประชุมเทศาภิบาล ณ กระทรวงธรรมการ
ร.ศ. ๑๒๖
- ____. เอกสาร ร.๕ ม ๒.๑๑/๑๗ การประชุม เสนาบดี ร.ศ. ๑๒๗
- ____. เอกสาร ร.๕ ม ๒.๑๔/๒๐ พระยาราชเสนาตรวจราชการมณฑลนครราชสีมา
(๑ มี.ค. ๑๒๖ - ๑๒ พ.ค. ๑๒๗)
- ____. เอกสาร ร.๕ ม ๑๒.๒/๔ สุขาภิบาลคำบลีพริกกลางเมือง นครราชสีมา
(๑ มี.ค. ๑๒๗ - ๒ มี.ค. ๑๒๘)
- ____. เอกสาร ร.๕ ม ๑๒.๒/๖ หนังสือกรมพระยาดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๗

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ร.๕ ศ ๒๔/๓๑ หนังสือพระยาวิภาวดีกราบ

มังคมหุทธพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๔ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๑

- ____. เอกสาร ร.๕ ศ ๒๔/๔๐ พิมพ์หนังสืออธิบายการรักษาตัวและวิธีแก้ไขข้อผิดพลาดที่โรค
แจกราษฎร ร.ศ. ๑๒๕ (๒๕ - ๒๖ เม.ย. ๑๒๕)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศ ๒๔/๔๒ จัดการแพทย์สำหรับมณฑลพิษณุโลก
(๑๑ - ๑๔ พ.ค. ๑๒๕)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศ ๒๔/๔๓ แจ้งความกระทรวงธรรมการ ร.ศ. ๑๒๕
- ____. เอกสาร ร.๕ ศ ๒๕/๒ หนังสือพระยาภาสกรวงศ์ กราบทูล กรมหมื่น
สมมตอมรพันธ์ ๑๕ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๑
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๔/๕ ให้ส่งนักเรียนแพทย์ ๔ นายไปรับราชการในกรมยุทธาน
(๔ เม.ย. - ๑๕ เม.ย. ๒๔๓๖)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๔/๒๕ ข้างหลวงมณฑลนครราชสีมาขอขาด่าง ๆ และ
เครื่องมือหมอ (๒๖ พ.ย. - ๑๗ ธ.ค. ๒๔๓๕)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๔/๓๔ อนุญาตให้นักเรียนแพทย์ ๓ นาย ทำทำการทอน
(๒๓ พ.ค. - ๒๕ พ.ย. ๒๔๓๕)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๔/๔๖ เรื่องขอมอบไปประจำในมณฑลราชบุรี
(๒๔ - ๓๐ มี.ค. ๒๔๓๗)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๔/๕๖ เรื่อง นายเอี่ยม แพทย์ดาออก (๗ - ๑๒ ส.ค. ๒๔๔๕)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๔/๑๑๗ เรื่อง นายสิทธิ์แพทย์ไปรับราชการมณฑลนครศรี-
ธรรมราช (๑๗ พ.ค. ๒๔๔๖ - ๒๔ พ.ค. ๒๔๔๗)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๔/๑๒๕ แจ้งตำราแพทย์ (๑๒ ส.ค. - ๔ มี.ค. ๒๔๔๖)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ร.๕ ศธ ๘/๑๓๒ หนังสือพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์

ถึงพันเอก พระยารวเรชศักดิ์การุญ ๗ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๓

- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘/๑๔๑ เรื่องส่งแพทย์มณฑลชุมพร (๒๗ ก.พ. ๒๔๔๖ - ๘ ก.ค. ๒๔๔๘)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘/๑๕๗ เงินค่าเดินทางนายเนตร แพทย์เมืองกระบี่ กลับกรุงเทพฯ (๑๔ ก.ย. ร.ศ. ๑๒๓)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘/๑๖๗ จัดการพยาบาลตามหัวเมือง (๒๗ เม.ย. - ๒๐ พ.ค. ๒๔๔๘)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘/๑๘๐ เรื่องโปรดเกล้าฯ ให้โรงพยาบาลไปขึ้นกับ กระทรวงนครบาล (๑๓ ม.ค. ๒๔๔๘ - ๑๔ พ.ค. ๒๔๔๘)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘/๑๘๖ เรื่องจำหน่ายหนังสือวิชีป้องกันโรคต่าง ๆ (๓๐ พ.ค. ๒๔๔๘ - ๓๑ ต.ค. ๒๔๕๐) แต่หนังสือเหล่านี้ไม่พบต้นฉบับ
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘/๑๘๘ การประชุมแพทย์ (๒๔ ก.ค. ๒๔๔๘ - ๖ เม.ย. ๒๔๕๐)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘/๒๐๘ สอบไล่วิชาแพทย์ลูกทมิฬ (๑๓ ต.ค. ๒๔๔๘)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘/๒๖๒ เรื่องนายนาคแพทย์ประจำเมืองอุไทยธานีตากดับ กรุงเทพฯ (๘ ม.ค. - ๕ ก.พ. ๒๔๔๘)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘/๒๖๕ นายโรแพทย์ประจำเมืองไชยนาทลาออก (๓ ก.ค. - ม.ค. ๒๔๕๐)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘/๒๘๓ มณฑลต่าง ๆ ส่งบัญชีรายชื่อแพทย์ (๓ - ๑๔ เม.ย. ๒๔๕๑)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘/๒๙๔ มณฑลชุมพร ส่งยาพิษของอำแดงแถม ซึ่งต้อง ทหารวิโสอำแดงหอ มาให้ตรวจ (๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๕๑)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ร.๕ ศธ ๘/๒๘ เรื่องแบบประกาศนียบัตรแพทย์
ปลูกทรพี (๓๐ ม.ค. ๒๔๕๑)

____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘.๑/๓ เรื่องตั้งโอสถศาลาเมืองอุทัยธานี (๑๗ ก.ค. -
๖ ก.ย. ๒๔๓๖)

____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘.๑/๔ เรื่องพระยาศรีสุริยราชจัดตั้งโอสถศาลาฉนวนทลพิษณุโลก
(๒๔ ส.ค. - ๔ ก.ค. ๒๔๓๘)

____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘.๑/๕ เรื่องจัดตั้งโอสถศาลาเมืองปราจีน
(๑ พ.ค. ๒๔๓๘ - ๗ ก.ย. ๒๔๔๐)

____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘.๑/๖ หนังสือเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ กราบพุดกรมหมื่น
วิจิตรวราภิรัช ๑๘ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๐

____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘.๑/๑๐ เงินคือนายอภัย แพทย์ช่วยประสมยาโอสถศาลา
รัฐบาล สิงหาคม ๑๒๑ (๔ ก.ย. ๒๔๕๕)

____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘.๑/๑๒ หนังสือนายอภัยถึงหลวงไตรภพยานภาพ
๑๘ กันยายน ร.ศ. ๑๒๑

____. เอกสาร ร.๕ ๘.๑/๑๔ หนังสือพระยาสีห์ ทพพุดหม่อมเจ้าปิยภักดี
๒๑ มกราคม ร.ศ. ๑๒๑

____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘.๑/๑๘ เรื่องจะเรียกผู้รปมาเป็นผู้ช่วยสมยา
ณ โอสถศาลารัฐบาล (๑๗ ม.ค. - ๔ ก.พ. ๒๔๕๕)

____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘.๑/๒๐ เรื่องเด็กโอสถสภาของกรมพยาบาล
(๑๖ มี.ค. ๒๔๕๕ - ๑๗ ก.ค. ๒๔๕๘)

____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘.๑/๒๕ หนังสือของแฮร์รี กวีล แซมซ์ กราบพุดกรมหมื่น
วิจิตรวราภิรัช ๒๕ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๒

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ร.๕ ศธ ๘.๑/๔๑ หนังสือหมอลอเอช อาคัมเขน
ถึงเจ้าพนักงานกรมตรวจ ๕ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๓

- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘.๑/๔๒ รายงานใ้อสภศาลารัฐบาล ปี ๑๒๒
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘.๑/๔๓ รายงานหมอมเจ้าสฤษดิ์เกษ ขำหลวงเทศาภิบาล
มณฑลราชบุรี กราบทูลกรมหมื่นวิจิตรวราภริชา ๕ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๓
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘.๑/๔๔ ตรวจบัญชีใ้อสภศาลารัฐบาล ศธ ๑๒๔(๑๘ ก.ย.-
๑๖ ก.พ. ๒๔๔๕)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘.๑/๒๓ เรื่องใ้อสภสภาร่วมกับใ้อสภศาลาของรัฐบาล
(๒๔ ก.พ. ๒๔๔๔ - ๑๓ ม.ค. ๒๔๕๐)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘.๑/๒๔ ขอพระบรมราชานุญาตใ้ตราสำหรับปิดคดีขยา
ใ้อสภสภา (ร.๕ ๒๑ พ.ย. - ๒๔ ม.ค. ๒๔๔๔)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘.๑/๔๑ เรื่องใ้ชาหลวงธรรมการเบิกขยาใ้อสภสภา
(๑๐ เม.ย. - ๒ พ.ย. ๒๔๕๒)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘.๑ก/๑๔ อหิวาตกใ้รคณพลนครสวรรค์
(๑๔ - ๒๐ เม.ย. ๒๔๕๐)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘.๑ก/๕ เรื่องเงินค่าจำหน่ายขยาใ้อสภสภา
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘.๒ก/๒ หนังสือกรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ ถึง
พระยาอุฎการบดี ๖ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๐
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘.๒ก/๕ พระวจิตรวราศำสนจะตั้งใ้โรงพยาบาลชนทเมือง
สงขลาและจะใ้ให้นายหงแพทยประจำปลูกใ้ราษฎร
- ____. เอกสาร ร.๕ ศธ ๘.๒ก/๑๖ ตั้งใ้โรงพยาบาลมณฑลชุมพร
(๑๐ - ๒๘ พ.ค. ๒๔๔๔)

หอจกหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ร.๕ ศษ ๘.๓/๓ หนังสือหมอบเอช อาคัมเขน และ
หลวงวิษเนศรประสิทธิ์วิฑูลพระเจ้านองยา ขอ กรมหมื่นวิวัชรวงษ์

๒๒ มกราคม ร.ศ. ๑๒๒

- _____ . เอกสาร ร.๕ ศษ ๘.๓/๕ หนังสือพระยาจุฬารัตนบดินทรราชบงกชมุล พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๒ เมษายน ร.ศ. ๑๒๓
- _____ . เอกสาร ร.๕ ศษ ๘.๓/๘ ตรวจพัสดุเงินกองท่าพรหมชรีรำและหนองเป็กกับ
โอสถสภา (๓๑ มี.ค. ๒๔๔๓ - ๒๖ มี.ค. ๒๔๔๔)
- _____ . เอกสาร ร.๕ ศษ ๘.๓/๘ คัดท่าพรหมหนองปลุกไช้ทรัพย์สิน (๑๔ ส.ค. -
๔ พ.ย. ๒๔๔๖)
- _____ . เอกสาร ร.๕ ศษ ๘.๓/๗ คัดจัดการป้องกันกาฬโรค (๑๘ ก.พ. -
๑๕ มี.ค. ๒๔๓๘)
- _____ . เอกสาร ร.๕ ศษ ๘.๓/๘ แยกตึกแดงเป็นกาฬโรค (๒๓ ธ.ค. ๒๔๔๓)
- _____ . เอกสาร ร.๕ ศษ ๘.๓/๒๓ ชาวหนังสือสยามออบเซอร์เวอร
๑๒ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๘
- _____ . เอกสาร ร.๕ ศษ ๘.๕/๑ ให้กรมพยาบาลจัดการโรงพยาบาลสภาอุณาโลมแดง
(๒๖ มี.ค. ๒๔๓๖ - ๓ เม.ย. ๒๔๓๗)
- _____ . เอกสาร ร.๕ ศษ ๘.๕/๖ เรื่องอชิบคักรมพยาบาลขยาย ร.พ.อุณาโลมแดง
ไปอยู่ที่ศิริราช (๑๘ ก.พ. ๒๔๓๗ - ๑๘ ก.ค. ๒๔๓๘)
- _____ . เอกสาร ร.๕ ศษ ๘.๕/๖ จำหน่ายรายงานประชุมเทศบาลและรายงานการ
ประชุมแพทย์ ศก ๑๒๕ (๒๕ ธ.ค. ๒๔๔๕ - ๒๖ ก.ย. ๒๔๕๐)
- _____ . เอกสาร ร.๕ ศษ ๘.๕/๒ กรมหมื่นวิวัชรวงษ์ขอให้กรมศึกษาธิการ ส่งนักเรียนไป
เรียนวิชาแพทย์ (๔ - ๗ มี.ค. ๒๔๓๓)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ร.๕ ศบ ๕๘/๘ มีพระราชดำรัสถามการจัด

โรงเรียนราชแพทยาลัย (๒๗ มี.ย. - ๑๒ ก.ค. ๒๔๙๓)

- ____. เอกสาร ร.๕ ศบ ๕๘/๑๔ ตั้งโรงเรียนฝึกหัดคนพยาบาล (๑๕ ส.ค. - ๒๘ ก.ค. ๒๔๙๔)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศบ ๕๘.๑/๓ ระเบียบการโรงเรียนราชแพทยาลัย (๑๐ - ๒๐ พ.ย. ๒๔๕๒)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศบ ๕๘.๑/๑๔ เรื่องระเบียบโรงเรียนราชแพทยาลัย (๓ มี.ย. - ๑๗ ส.ค. ๒๔๕๕)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศบ ๖๐/๑ เงินเลี้ยงท้องหญิงมีครรภ์
- ____. เอกสาร ร.๕ ศบ ๖๐/๓๖ รายงานคนไข้ตาม ร.พ.ต่าง ๆ ประจำศึก ๑๒๒
- ____. เอกสาร ร.๕ ศบ ๖๐/๓๘ สร้างโรงหมอบาดแผลที่ศิริราชพยาบาล (๑๖ ก.ค. ๒๔๘๖ - ๔ เม.ย. ๒๔๙๓)
- ____. เอกสาร ร.๕ ศบ ๖๐/๔๑ หนังสือตอบของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ถึงหมอไอเอก ๒๕ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๒
- ____. เอกสาร ร.๕ ศบ ๖๐/๖๖ คำสั่งกรมศึกษาธิการ เรื่องตั้งหลักสูตรวิชาแพทย์ ชั้นฝึกหัด ๒๒ มกราคม ร.ศ. ๑๒๕
- ____. เอกสาร ร.๖ ม ๑๒/๒ สำเนาโทรเลขพระยาวงวิชัยมีมาจากเมืองเชียงใหม่ ๒๘ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐
- ____. เอกสาร ร.๖ ม ๑๒.๑/๑๒ รายงานราชการกระทรวงมหาดไทยแผนก กรมพยาบาล (๕ ก.พ. ๒๔๕๓)
- ____. เอกสาร ร.๖ ม ๑๒.๑/๒ รายงานฉบับที่ ๒ ของพระยามหาอำมาตยาธิบดี ...

๒. ประกาศของทางราชการ

"จะแก่น้ำกรวยแลขอหว่าตกรัด". ราชกิจจานุเบกษา ๕(๑๘ พฤษภาคม ๒๔๓๑)

: ๗๒ - ๗๓

"แจ้งความกระทรวงธรรมการแผนกกรมพยาบาล". ราชกิจจานุเบกษา

๑๘(๑๘ พฤศจิกายน ๒๔๕๕) : ๑๐๖

"แจ้งความกระทรวงธรรมการ" ราชกิจจานุเบกษา ๒๕(๒๖ เมษายน ๒๔๓๑) : ๘๒

"ประกาศตั้งโอสถสภา". ราชกิจจานุเบกษา ๑๘(๑๗ พฤษภาคม ๒๔๕๕) : ๑๑๘

"บอกเปิดโรงพยาบาล". ราชกิจจานุเบกษา ๕(๑๘ เมษายน ๒๔๓๑) : ๘๒

"ประกาศปลูกไขทรพิม". ราชกิจจานุเบกษา ๑๗(๑๘ พฤศจิกายน ๒๔๓๑) : ๕๕๘

"เปิดโรงพยาบาลเทพศิรินทร์และเปิดโรงพยาบาลสามเสน". ราชกิจจานุเบกษา

๑๘(๑๗ สิงหาคม ๒๔๕๕) : ๘๑๒

"เปิดโอสถศาลาของรัฐบาล". ราชกิจจานุเบกษา ๑๘(๗ กันยายน ๒๔๕๕) : ๘๖๕

"พระราชกำหนดสุขาภิบาลกรุงเทพฯ รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๖". ราชกิจจานุเบกษา

๑๘(๒๑ พฤศจิกายน ๒๔๕๐) : ๕๑๗ - ๕๒๕

"พิทักษ์อากาศน้ำ พิกัดลมพัศัร และพิทักษ์ตลาดในรัชกาลที่ ๓,๔" เทศาภิบาล

๗(๑ กรกฎาคม ๒๔๕๒) : ๘๕ - ๑๘๕

"รายงานพระยารวิรักษ์ฤทธรวจรราชการ มณฑลชุมพร". เทศาภิบาล

๑๕(๑ สิงหาคม ๒๔๕๖) : ๓๐๕ - ๓๑๗

"รายงานการโรงเรียนแพทยดุรงค์รภของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี".

ราชกิจจานุเบกษา ๒๘(๑๐ พฤศจิกายน ๒๔๕๔) : ๓๘๐ - ๓๘๕

"โรงพยาบาล". ราชกิจจานุเบกษา ๕(๓๑ กรกฎาคม) : ๑๒๖

เอกสารชั้นรอง

๑. หนังสือภาษาไทย

ขจร สุขพานิช. ออกญาวิไชเยนทร์. พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๖

ควอริช เวลส์. การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ. แปลโดย กาญจณี

สมเกียรติกุล และ ยุกา ชุมจันทร์ พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย,
๒๕๑๙

คุรุสภา, องค์การการค้า, กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑ พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๑๕

คุรุสภา, องค์การการค้า, กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๔ พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๑๖

คุรุสภา, องค์การการค้า ประวัติการจ่อมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๐๕

เคนเนท, อี แวลส์. ประวัติศาสตร์ไปตสแตนท์ในประเทศไทย ๑๘๒๘ - ๑๘๕๕

ม.ป.ท., ๑๙๕๕

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี ประชุมจารึก ภาคที่ ๔ พระนคร :

สำนักพิมพ์ทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๓

คำนึ่ง พรหมแพทย. เรื่องของหมอ พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๙

จดหมายเหตุเสด็จประพาสต่างประเทศในรัชกาลที่ ๕ เสด็จเมืองสิงคโปร์ และเมือง

เบตาเวียครั้งแรกและเสด็จประพาสอินเกีย พระนคร : โรงพิมพ์หาพระจันทร์

๒๕๐๙ (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพหมอมเจ้าหญิงวิไลกัญญา ภาณุพันธุ์

จอร์จ, เฮาส์ เฟลคส์. หมอเฮาส์ ในรัชกาลที่ ๔. ม.ป.ท., ๒๕๐๔

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา

เล่ม ๑ พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๖

- จินคาสหกิจ, หลวง, ประวัติแม่คอ พระนคร : โสภณพิพรรฒนาการ, ๒๔๗๑
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชพิธีสิบสองเดือน พระนคร :
คลังวิทยา, ๒๕๑๔
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์สมเด็จพระ
พระวามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชทาน
แด่สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีในเวลาที่ทรงสำเร็จ
ราชการแผ่นดินทางพระองค์ เมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๕๐
พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๑ (พิมพ์ขึ้นพระราชทานเป็นที่ระลึกใน
งานพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พ.ศ. ๒๕๓๓)
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบรมสมเด็จพระ. ระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน พระนคร :
โรงพิมพ์พาพระจันทร์ ๒๕๑๖ (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้าเหมวดี)
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ "พระราชดำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบาย
แก้ไขการปกครองแผ่นดิน" ในประวัติศาสตร์และการเมือง หนังสืออ่านประกอบ
พื้นฐานวิชาการยธรรมไทยตอนพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ สังคมและการเมือง
หน้า ๑๓๕ - ๑๖๕ พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๖
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล. เวชนิสสิต ฉบับที่ระลึก
งานฉลอง ๕๐ ปี ๒๔๓๒ - ๒๔๘๒ ม.ป.ท., ๒๔๘๒
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล. อนุสรณ์ ๖๐ ปี โรงเรียน
พยาบาลผดุงครรภ์และอนามัยของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ๒๕๐๐
ม.ป.ท., ๒๕๐๐
- จันทร์กมลอม, พระยา. ตำราลักษณะไข้ พระนคร : โสภณพิพรรฒนาการ, ๒๔๖๔
- เจริญ อินทรเกษม. "ตรา" สารานุกรมไทย ๑๒ (๒๕๑๖ - ๒๕๑๗) : ๗๑๗ - ๗๑๘

จำลอง สุคนธ์. "ผู้ทรงให้กำเนิดการรักษาสันติศาสตร์ในประเทศไทย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร". ใน เฉลิมพระเกียรติพลเอกสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร, หน้า ๒๒๗ - ๒๔๕

พระนคร : โรงพิมพ์ไทยนิยม, ๒๕๐๘

แดน, บิช บรัคเคย์. กัมภีร์ครุฑรักษา ม.ป.ท., ๒๓๘๑

คำเนียร เลขะกุล, พล.ท. "การแพทย์ไทยสมัยอยุธยา" ใน ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.อ.นายแพทย์ประสพ วรมิตร, หน้า ๔๕ - ๗๐ พระนคร :

โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๐๘

คำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ความทรงจำ พระนคร : แพริพิทยา, ๒๕๑๔

คำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ตำนานโรงเลี้ยงเด็กของพระอัครชายาเธอฯ พระนคร : โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๒

คำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. นิทานโบราณคดี พระนคร : แพริพิทยา, ๒๕๑๔

คำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๐๕

คำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ลัทธิธรรมนิยมต่าง ๆ ภาค ๔ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๔

คำรารพะโอสอดพระนารายณ์. พระนคร : โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, ๒๔๘๔

คำรารสรพรคุณยาของกรมหลวงวงศาธิราชสนิท. พระนคร : โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๕

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ พระนคร :

คุรุสภา, ๒๕๐๔

ไทรน้อย. จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี. พระนคร : แพริพิทยา, ๒๕๐๗

ทำเนียบนามภาคที่ ๒ คำราชาศัพท์ข้าราชการฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล

พระนคร : โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๒

ธรรมกถ, กระทรวง. รายงานกระทรวงธรรมการ. ร.ศ. ๑๒๗ ม.ป.ท., ๒๔๕๔

ธรรมการ, กระทรวง. รายงานกระทรวงธรรมการ. พุทธศักราช ๒๔๕๒

ม.ป.ท., ๒๔๕๕

ธรรมการ, กระทรวง. รายงานกระทรวงธรรมการ. พุทธศักราช ๒๔๕๓ ม.ป.ท.,

๒๔๕๗

นีโกลาส แซร์แวงส. ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม.

แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๖

บุญรอด ศิริเวชกุล. ยาไทย - ยาฝรั่ง. พระนคร : แพรการช่าง, ๒๕๑๓

บริบาลบุรีภัณฑ์, หลวง. ชุมนุมโบราณคดี. พระนคร : เขมภกิจ, ๒๕๐๓

ปาเลกัวซ์. เล่าเรื่องเมืองไทย. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร พระนคร : สำนักพิมพ์

ก้าวหน้า, ๒๕๐๖

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๒ พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๐๗

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๑ พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๐๘

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๒ พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๐๘

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๕ พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๐๘

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๖ พระนคร : คุรุสภา ๒๕๑๑

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๘ พระนคร : ยงเกียรติการพิมพ์ ๒๕๐๒

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๔ พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๑๑

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๕ พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๑๑

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๐ พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๑๓

- พจน์ โอสดหงษ์, "พระพุทธเจ้ากับการแพทย์", ศิริราชอนุสรณ์ ฉบับที่ระลึกการศึกษา
ครบ ๒๕ ปี, หน้า ๒๕๕ - ๒๖๔ พระนคร : มงคลการพิมพ์, ๒๕๐๘
- พนรัตน์, สมเด็จพระ. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัด
พระเชตุพน. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔
- พรพิมล รัตน์. (แปล). สำเนาพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ก่อนเสด็จถวายราชสมบัติ พระนคร : บุญส่งการพิมพ์, ๒๕๐๗.
- พระไตรปิฎก ฉบับหลวง เล่ม ๕,๘ พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๐
- พยามาล, กรม. แพทยศาสตร์สังเคราะห์สวามของหมู่ที่ เป็นหมอ และพอบ้านแม่ รือณ
ที่จะรักษาครอบครัว เล่ม ๑ ภาค ๑ ม.ป.ท., ๒๔๓๔
- พิชาญ พัฒนา. ความเป็นมาของการแพทย์เมืองไทย. พระนคร : โอเคียนส์ตีร์, ๒๕๐๘
- พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. ขุนช้างขุนแผน, ฉบับหอสมุดแห่งชาติ
 พระนคร : ศิลปามรรณาการ, ๒๕๐๖
- แพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพน, โรงเรียน. ประมวลหลักวิชาแพทย์แผนโบราณ
 พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๔
- แพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพน, โรงเรียน. คำราเภสัชพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จารึกไว้ในวัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์)
 เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๕ ม.ป.ท., ม.ป.ป.
- แพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพนฯ, โรงเรียน. แพทยศาสตร์สังเคราะห์ เล่ม ๑
 พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๔
- มอริศ คอลลิศ. แชลเมียดไวท์ เจ้าท้าวการเมืองมะริดครั้งสมเด็จพระนารายณ์มหาราช,
แปลโดยพระยาสารศาสตร์ศิริลักษณ์ พระนคร : โสภณพิพรรฒนาการ, ๒๔๘๐

มหาดไทย, กระทรวง. ประวัติมหาดไทย (ส่วนกลาง) ภาคที่ ๒ ตอนที่ ๒ พระนคร :

โรงพิมพ์มหาดไทย, ๒๕๑๑

โยธาพิทักษ์, ร.อ. ชุน. วิชาหมอนวด. พระนคร : ศิลปบรรณาการ, ๒๕๑๘

รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๐๕ (พิมพ์ในงาน

พระราชทานเพลิงศพ พลเอกเจ้าพระยามหินทรเวชานุชิต (แย้ม ณ นคร)

เรื่องตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์ พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี,

๒๕๑๒ (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงชูชาติ กำภู ๑๐ ธันวาคม

๒๕๑๒)

ระยะทางเสด็จพระราชดำเนินประพาสทางบก ทางเรือ รอบแหลมมลายู รัตนโกสินทร์ศก

๑๐๕ เล่ม ๒ พระนคร : กุรุสภา, ๒๕๐๗

ลจัสซูแบร์. จดหมายเหตุสุลาแบร์ เล่ม ๑ แพล็คย สันต์ ท. โกลมบุตร พระนคร :

สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๑๐

ลีไทย, พระญา. ไตรภูมิพระร่วง พระนคร : กุรุสภา, ๒๕๑๘

ลูฉัย มูดศิลป์. การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ ๕. พระนคร : โรงพิมพ์สมาคม

สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๖

ศิลป์ากร, กรม. อธิบายแผนที่พระนครหรืออยุธยากับคำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานินทร์

ฉบับทำครั้งที่ ๒ พระนคร : กุรุสภา, ๒๕๐๘

ศรีเสาวภาคย์, พระองค์เจ้า. "เรื่องแพทช์หม้อ" ในลัทธิธรรมนิยมต่าง ๆ ภาค ๔

ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า ๑๘๔ - ๒๑๖ พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๘

ศึกษาธิการ, กระทรวง. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๕๐๗ พระนคร :

กุรุสภา, ๒๕๐๗

ศึกษาธิการ, กระทรวง. หมอไทย, ยาไทย พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี,

๒๕๑๑

- ศรีนครินทร์วโรดมพิบูลย์โลก, มหาวิทยาลัย. จารึกสุโขทัย พินิจฉัยโลก : ฝ่ายเอกสารการพิมพ์
มศว.พินิจฉัยโลก, ๒๕๒๐
- ส.พลายน้อย. ชาวต่างชาติในประวัติศาสตร์ไทย. พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๖
- สงวน อึ้งคง. สิ่งแรกในเมืองไทย ชุด ๓ พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๓
- สาธาณสุข, กระทรวง. สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระราชทานภาพกับการสาธารณสุข
พระนคร : โรงพิมพ์ไทยชนม, ๒๕๐๕
- สาธาณสุข, กระทรวง. อนุสรณ์กระทรวงสาธารณสุขครบ ๑๕ ปี พ.ศ. ๒๔๘๕ - ๒๕๐๐
พระนคร : โรงพิมพ์อุดม, ๒๕๐๐
- สาธาณสุข, กระทรวง. อนุสรณ์กระทรวงสาธารณสุขครบ ๒๐ ปี พ.ศ. ๒๔๘๕ - ๒๕๐๕
พระนคร : โรงพิมพ์ไทยชนม, ๒๕๐๕
- สุนทรภู่. ขุนช้างขุนแผน. พระนคร : ศิลปภาพรรณการ, ๒๕๒๑
- สุนทรภู่. นิราศพระบาท. พระนคร : โรงพิมพ์ศิริพร, ๒๕๐๓
- สุนทรภู่. นิราศพระประชม. พระนคร : โรงพิมพ์ศิริพร, ๒๕๐๔
- สุพรรณิ กาญจนันธุ์ศิริ. "บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทย". ในความสัมพันธ์ระหว่าง
ไทยกับสหรัฐอเมริกา หน้า ๓๑ - ๓๔ พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔
- สุรศักดิ์มนตรี, จอมพลเจ้าพระยา. ประวัติการของจอมพลและมหาอำมาตย์เอก
เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ภาค ๑ พระนคร : โรงพิมพ์ศรีหงส์, ๒๕๐๔
- สุนัย หงส์ทอง. คำบรรยายต้นไม้อายุไทย. บรรยายที่คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พระนคร : บริษัทพิชจำกัด, ๒๕๑๐ (พิมพ์ในงานศพ นายสมสุนัย หงส์ทอง)
- โสภิตบรรณลักษณ์. ขุน. คำภาษาไทย พระนคร : อักษรสัมพันธ์, ๒๕๐๖
- เสฐียรโกเศศ (นามแฝง) ประเพณีการเกิด พระนคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์
แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๕

เสฐียรโกเศศ ประเพณีเกี่ยวแก่วีรุต : เกิด - ตาย พระนคร : โรงพิมพ์สมาคม
 ศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๕

เสฐียร ดายดิกันณ, ร.ท. กฎหมายประจำศก เล่ม ๒,๓,๑๐,๑๖,๒๒ พระนคร :
 โรงพิมพ์เคลิเมนต์, ๒๔๗๘

สำราญ วัณศ์พาน "การแพทย์สมัยอยุธยา" ใน รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยาครบรอบ
๒๐๐ ปี เล่ม ๑ หน้า ๑๒ - ๓๘ พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๐

หมอบริชา (นามแฝง). หมोजินฝังเข็มและวิธีจับเส้นชีพจรกับการนวด พระนคร : โรงพิมพ์
 ไทยเกษม, ๒๕๐๕

แสบบอด, โลว์ มอฟเพ็ท. แผนดินพระจอมเกล้า. แมลโคย นิจ ทองโสมิต พระนคร :
 โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๐

๒. วารสารและหนังสือพิมพ์

"การจัดแจงในกรุงเทพฯ เพื่อจะแก้โรคลงราก". บางกอกกรีคอร์เคอร์ ๒(๑๑ สิงหาคม
 ๒๕๐๘) ใบทที่ ๑๒

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. "คำให้การขุนหลวง
 วัคประภูทรงธรรม". แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี ๓(มกราคม
 ๒๕๑๒) : ๓๕ - ๓๖

คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. "เรื่องเสียดบาด".

วารสารศิลปากร ๒(สิงหาคม ๒๔๘๑) : ๘๒

"บางกอกฮอสปิเตล". จดหมายเหตุสยามไสมย ๔(๑๑ สิงหาคม ๒๕๐๘) : ๑๖๓

สังัก เปล่งวานิช. "การแพทย์แผนโบราณของจีน". วิทยาสารเสถียรภัษ ๒๓(มกราคม-
 กุมภาพันธ์ ๒๕๑๓) : ๔๓ - ๕๐

- สงัด เปล่งวานิช. "หมอฮัวต๊ ศัลยแพทย์เวทคาของจีน". เวชสารกรมการแพทย์
 ๑๖(พฤศจิกายน ๒๕๑๐) : ๓๔ - ๔๕
- สุก แสงวิเชียร. "การแพทย์แผนปัจจุบันสมัยอยุธยา". ศิลปากร ๑๕(เมษายน -
 พฤษภาคม ๒๕๑๔) : ๖๐ - ๖๔
- สำราญ วังศพัทธ์. "ประวัติการแพทย์ไทยตำรายาจากศิลาจารึกวัดราชโอรสาราม".
สารศิริราช ๑๔(มกราคม ๒๕๐๕) : ๕๔ - ๕๕
- สำราญ วังศพัทธ์. "ภาพการแพทย์สมัยโบราณ". สารศิริราช ๑๖(กันยายน ๒๕๐๗)
 : ๕๖๘ - ๕๗๑
- สำราญ วังศพัทธ์. "ยาหม้อที่ใช้ในสมัยแรกของโรงพยาบาลศิริราช". สารศิริราช
 ๒๑(เมษายน ๒๕๑๒) : ๓๘๑ - ๓๘๔
- อภัย ทะสิตเวช, พ.ศ. "ศิริราชสมัยเริ่ม". สารศิริราช ๑๔(เมษายน - พฤษภาคม
 ๒๕๐๕) : ๒๗๐ - ๒๗๖
- อวย เกตุสิงห์. "เจ็ดสิบสองปีศิริราช สำนวณความคลั่งคลายโดยสังเขป". สารศิริราช
 ๑๔(เมษายน - พฤษภาคม ๒๕๐๕) : ๓๒๔ - ๓๓๘

๓. หนังสือและวารสารภาษาอังกฤษ

- Bell, Peter F. The Historical Determinants of underdevelopment
in Thailand. Economic Growth Center, Yale University, 1970
 Department of Commerce and Statistics ministry of Finance.
Statistical yearbook of the Kingdom of Siam No. I 1916
 n.p. 1916
- Hutchinson E.W "The French Foreign Mission in Siam" The Journal
of Siam Society 26(April 1933) : 1 - 39

- Ingram, James C. Economic Change in Thailand Since 1850.
 standford University press, 1955.
- Lord, Donald C. Mo Bradley and Thailand. Michigan : William
 B. Berdmans, 1969.
- Mcfarland, Bertha Blount. Mcfarland of Siam. New York :
 Vantigate press, 1958.
- Quay Ketsinh. The Impact of western Medicine on the practice of
 Thai traditional Medicine. A paper presented in the 7th
 IAHA Bangkok Thailand, 1977
- Robinson, Rev C "Protestant Mission in Siam" In Bangkok Calendar
 for the year 1866 pp. 65 - 68 n.p, 1866
- Rosenberg, Charles E. The Cholera year : The United States in 1832,
 1848 and 1866 Chicago : The University of Chicago press,
 1962.
- Sem Pring Peang Geo The External Influence on the Medical Praticce
 in Thailand A paper presented in the 7th IAHA Bangkok
 Thailand, 1977.
- "Siamese Theory and Practice of Medicine", in Bangkok Calendar for
 the year 1865 pp. 54 - 95 n.p, 1865
- Smith Malcolm. A physician at the court of Siam London : Country
 life, n.d.
- Thompson Verginia. Thailand :The New Siam. New York : The
 Macmillan Company, 1914.

Underwood E. (dgar) Ashworth, "Traditional Medicine and Surgery in the Orient", Encyclopaedia Britannica (Macropaedia) II (1974) : 823 - 826

Vitura Sangsinkeo "The Interrelationship of traditional medicine and modern medicine in Developing World", Journal Medical Association of Thailand 59(January 1976) : 19 - 25

The Executive Committee of the Eight Confress. Siam : General and Medical Feature Bangkok : Bangkok times press, 1930

๔. วิทยานิพนธ์

กิติ ตันไทย "คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย (พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๔๕๓). วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐

แจ่มจันทร์ วงศ์วิเศษ "การปรับปรุงกองทัพของไทยตามแบบตะวันตกตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๔๓ - ๒๔๗๕". วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๔

ทวีศิลป์ สิวัดนะ "การผลิตข้าวและค้าข้าวในภาคกลางตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ (๒๔๑๑ - ๒๔๗๕)" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐

ศุภร รณิ อัญญาเบ็ญจิติ "บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ ๓ ถึงรัชกาล
ที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์". วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชา
ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๐๗

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

คำอธิบาย

ชื่อยาแลศรรพคุณยาของโอสถสภา
ซึ่งมีจำหน่ายที่ตำบลดอกพระยาศรี กรุงเทพฯ

(๑) ยาเจริญอาหารชานนี้ ถ้ารับประทานแล้วให้มีความอยากอาหารเกิดขึ้นและให้มีความแข็งแรง ถ้าผู้ใดเจ็บ ทั่วกายชอุบโหมลงไป เมื่อเวลาหรือไข้แล้ว ยานี้เป็นยาวิเศษที่จะทำให้เรี่ยวแรงกลับมาเป็นปกติ ให้รับประทานครั้งละ ๑ เม็ด วันละ ๓ ครั้งก่อนเวลาที่จะรับประทานอาหารถ้าเด็กอายุต่ำกว่า ๑๐ ปีอย่าให้กิน

(๒) ยาบำรุงโลหิตชานนี้ ถ้าผู้หญิงที่ระดูพิการหรือผอมแห้งเพราะโลหิตไม่ดี ยานี้อาจทำให้โลหิตดีขึ้น ทั้งอาหารก็เจริญขึ้น และทำให้ผิวเนื้อสดใส แลทำให้จิตใจชุ่มชื่นเบิกก่าลังขึ้นให้รับประทานวันละ ๓ ครั้ง ละ ๑ เม็ด เมื่อรับประทานอาหารแล้ว จะกินทั้งเม็ดหรือจะละลายน้ำรับประทานก็ได้

(๓) ยาแก้ลมแก้ลมหน้ามีคลมวังเวียน หรือลมชั้น เบื้องบนทำให้หนักศีรษะแลลมต่าง ๆ ให้หนักดูยานี้เสมอไปกว่าจะหาย ยานี้ใช้ทั้งเด็กแลผู้ใหญ่

(๔) ยาถ่ายชนิดเป็นเม็ด ถ่ายเมื่อเวลาเป็นไข้หรืออุจจาระผูกก็ได้ รับประทานแต่ ๒ เม็ด ถึง ๔ เม็ดเมื่อเวลาอน ถ้าเด็ก ๕ ขวบ ให้กินแต่ ๑ เม็ดหรือ ๒ เม็ดตามธาตุหนักแลเบา

(๕) ยาแก้ท้องสำหรับเด็ก แผลลงเพราะทรงหรือมีคอาหาร ถ้าเด็กอายุแต่ ๑ ขวบจนถึง ๒ ขวบ ให้กินแต่ ๑ เม็ดจนถึง ๒ เม็ด อายุ ๒ ขวบถึง ๔ ขวบขึ้นไปก็ควรใช้แต่เพียง ๒ เม็ดเหมือนกัน ให้ละลายน้ำร้อนกินวันละ ๓ ครั้ง

(๖) ยาแก้ปวดศีรษะนี้ใช้เมื่อเวลาถูกฝนหรือถูกลมถูกแดด หรือใช้ก่อนไข้จะจับ มักทำให้ปวดศีรษะ ให้รับประทานยานี้แต่ ๒ เม็ดจนถึง ๔ เม็ด เมื่อปวด ถ้าไม่ทุเลาให้กินอีกใน ๒ ชั่วโมง ๑ ครั้ง ถ้าเป็นเด็กให้กินแต่ ๑ เม็ดถึง ๒ เม็ด

(๗) ยาแก้ไต้เคื้อนขนานนี้ เป็นวิเศษสำหรับช่วยเด็กเมื่อเป็นทรางชะโมย แลไม่มีสิ่งใ้คะทำให้หายได้ ยานี้ทำค้วยคอกหญ้าซึ่งเกิดที่เมืองเตอร์กี แลเป็นที่นับถือของชนทั่วโลก บรรดาที่มิบุตรเป็นทรางชะโมยครวให้เด็กกินยานี้เพียงเจ็ดวันต่อ ๑ วัน กินไปจนโรคนั้นหายให้กินชวละ ๑ เม็ด จนถึง ๕ ขวบ ถ้าเด็กอายุเกิน ๕ ขวบให้กิน ๕ เม็ดเมื่อเวลาจะนอน

(๘) ยาแก้ปวดท้องแผลงแคง ถ้าคนคิดเป็นก็ให้กินแต่ ๑ เม็ดเมื่อเวลาปวด

(๙) ยาแก้ไอขนานนี้ เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่เป็นหืดแลไอเพราะเป็นหวัดแลไอแห้งหรือผู้ที่ไอเสียงมาก ๆ เช่นกับนักสวดเบ็นคน จึงอมยานี้ไว้แต่ ๑ หรือ ๒ เม็ดแล้วจึงกลืนน้ำลายเข้าไป อาจทำให้เสียงที่แห้งนั้นเพราะคั้น หรือจะเป็นไอกลาง ๆ ก็ใช้ได้

(๑๐) ยาแก้โรคมะเร็งคุดหรวด แลลมชักตามข้อ คอพอก หรือเป็นฝีประจำรอยแลโรคที่ส่วงในจมูกกับโรคที่ชักบรมตามข้อก็ได้ ถ้าผู้ใดรับประทานยานี้ก็คงเป็นประโยชน์ให้รับประทาน แต่ ๒ เม็ดจนถึง ๔ เม็ดวันละ ๓ วัน เมื่อรับประทานอาหารแล้ว ถ้าเด็กให้กินแต่ ๑ เม็ด

(๑๑) ยาแก้มูกคืดแลชักเบาหรือเบาเป็นเลือด แลแก้หนองในก็ได้ ให้รับประทานยานี้วันละ ๓ วัน ๆ ละ ๑ เม็ดกว่าจะหาย

(๑๒) ยาแก้ไข้จับนี้ไ้ความทดลองมาหลายร้อยปีแล้ว หมอทั้งโลกย์ได้ตกลงกันว่าไม่มียาอื่นซึ่งจะสู้กับไข้สันไ้ซิมแลไข้จับธรรมดา เพราะมันโอสถสภาจึงปรารถนาเพื่อจะอนุญดแก่ราษฎรทั้งหลาย ถ้าเป็นไข้สันแล้วให้กิน ๔ เม็ดวันละ ๓ ครั้งกินไปจนหาย ถ้าอุจจาระผูกก็ให้กินยาถ่ายเสียก่อนเป็นนการก็ ถ้าไข้จับกินครั้งละ ๔ เม็ดเหมือนกัน แลให้ถ่ายท้องเสียก่อนค้วยกินไปจนไข้หาย เมื่อเกินไปในย่ำต่าง ๆ ให้กินวันละ ๒ วัน ๆ ละ ๔ เม็ดเข้าเย็น เพื่อจะกินไม่ให้เป็นไข้ขึ้นได้ ถ้าเด็กอายุ ๔ ขวบหรือต่ำลงไปให้กินแต่เม็ดเดียว ถ้าเด็กอายุ ๑๐ ขวบให้กินครั้งละ ๒ เม็ด ผู้ใหญ่ครั้งละ ๔ เม็ด จะกลืนทั้งเม็ดหรือละลายน้ำกินก็ได้

(๑๓) ยาแก้บิดขนานนี้ เป็นยาวิเศษได้ทดลองแลในส่วนซึ่งเป็นโรคบิดต่าง ๆ ถ้าเป็นบิดให้กิน ๔ เม็ดวันละ ๓ ครั้ง ถ้าเด็กกินตั้งแต่ ๑ เม็ดถึง ๒ เม็ดวันละ ๓ ครั้ง

ถ้าเด็กกินตั้งแต่ ๑ เม็ดถึง ๒ เม็ดวันละ ๓ ครั้ง ทองอดของแสลงต่าง ๆ อาหารซึ่งจะรับประทานได้คือข้าวต้มกับปลาแห้ง นอกจากนี้ไม่ควรจะรับประทานสิ่งใดเลยจนกว่าจะหายบิ

(๑๔) ยาแก้ท้องของโอสถสถานานี้เป็นยาซึ่งได้ใช้มานานแล้ว คือ แก้ท้อง แก้ลมเมื่อดึกสำแดงหรือลงถ่ายท้องแดงด้วยผิคน้ำต่าง ๆ ให้กินวันละ ๔ เม็ดวันละ ๓ วัน ถ้าเด็กให้กินแต่ ๑ เม็ดจนถึง ๒ เม็ดดูตามอายุ จะกินกินทั้งเม็ดหรือละลายน้ำกินก็ได้

(๑๕) ยาแก้หวัดระกะโรคชานี้เป็นยาวิเศษได้เคยใช้มานานแล้ว แลได้เห็นคุณยานี้ อารจะบังโรคป่องต่าง ๆ ได้โดยแท้ คือให้กินวันละ ๔ เม็ด ๒ ชั่วโมง ๑ วันจนกว่าจะหาย ถ้าเด็กให้กินแต่ ๑ เม็ดจนถึง ๒ เม็ดดูตามอายุ ยานี้จะกินทั้งเม็ดหรือจะละลายน้ำกินก็ได้ ถ้ามีตะคริวให้แทรกพริกไทยป่นหนักเท่ากับยาแลให้ละลายกับเหล้าให้กิน แลให้เอาขิงแสดพริกไทยป่นละลายกับเหล้าทาไปตามตัวสำหรับแก้ตะคริว ถ้าระหายน้ำให้เอาใบชาขงให้แก้แล้วให้กิน

(๑๖) ยาแก้ปวดท้องนี้ เป็นยาดีคุณจริงในการแก้โรคปวดท้อง ๆ ขึ้นท้องเพ้อต่าง ๆ หรือจุกเสียดแน่นท้อง ให้กินวันละ ๓ วัน ๆ ละ ๔ เม็ด ถ้าเด็กให้กินตั้งแต่ ๑ เม็ดจนถึง ๒ เม็ดดูตามอายุยานี้กินกินกับน้ำเย็นหรือละลายน้ำกินก็ได้

ยาหมข๑๖ อย่างซึ่งกล่าวแล้วนี้ ถ้าท่านผู้ใดจะต้องการ แลช่วยอุทิศหนุนที่จะรับไปจ่ายตามหัว เมืองแสมศลต่าง ๆ แล ขอเชิญไปทางหมออาคำ สักกพระยาศรีแล้ว ก็คงจะรู้ข้อความเรื่องนี้โดยชัดเจน และจะรับจัดยาที่ท่านต้องการนั้นให้ตามปรารถนาทุก ๆ อย่าง

ภาคผนวก ข.

หนังสืออธิบายการรักษาตัวแลวิธีแก้ไขหวัดตกโรค

หวัดตกโรค

ชนิดโรค

๑. หวัดตกโรคเป็นโรคร้ายกาจอย่างหนึ่ง เมื่อเป็นขึ้นอย่างร้ายแรงก็อาจตายได้ในโดยเร็วและแก้ไขยาก โรคชนิดนี้มีชุกชุมในฤดูร้อนก่อนจะเข้าหน้าฝนซึ่งเป็นเวลาที่อากาศร้อนจัดน้ำในลำคลองและในบ่อน้ำกลางแจ้งล้นค้ำ โรคอย่างนี้เป็นไต้ทั้งสัตว์ทั้งคนตามที่ได้เคยเห็นมา สัตว์เช่น สุนัข เป็ด ไก่ มักจะเกิดเป็นขึ้นชุกชุมก่อนแล้วจึงมาถึงคน และในที่ใดเมื่อมีคนเป็นโรคนั้นแล้ว ก็มักจะติดต่อกันไปได้มาก ๆ เหตุที่ติดต่อกันไปนั้น ตามที่หมอได้ตรวจตรากันแล้วโดยละเอียด เข้าใจว่าเป็นโรคที่มีตัวสัตว์เล็ก ๆ ที่แลเห็นด้วยตาไม่ได้นั้น เป็นเชื้อโรค คือว่าเมื่อใคร เป็นขึ้นแล้วในตัวคนนั้นมีตัว สัตว์ที่เป็นเชื้อโรคอยู่ในนั้นมาก เหตุฉะนั้นสิ่งโสโครกที่ออกจากผู้ที่ เป็นโรคถ้าติดปนกับน้ำหรืออาหารใครกินเข้าไปโรคก็ไปติด ผู้นั้นเข้าอีก เหตุฉะนั้นคนที่รักษาพยาบาลคนที่เจ็บป่วยโรคนั้นแล้ว ไม่รักษาตัวให้สะอาดปล่อยให้ตัวโรคติดเข้าไปกับอาหารหรือน้ำที่กินก็จะติดโรคนั้นได้ อีกอย่างหนึ่งเช่นกับใครเขาของโสโครกหรือเอาเสื้อผ้าคนที่เจ็บป่วยโรคนั้นไปทิ้งเพชก้างลงในแม่น้ำลำคลอง ตัวโรคก็อาจกระจายและไหลไปตามน้ำ ฝ่ายคนที่อยู่ในที่ใกล้เคียงหรืออยู่ที่ต้ำน้ำเมื่อขึ้นมาในที่นั้นกินเข้าไป ถ้าไม่ถูกตัวโรคก็ไม่เป็น เป็นเพราะเหตุนี้ ถ้าไปถูกตัวโรคเข้าก็จะต้องติดโรคนั้นด้วย เหตุฉะนั้น เมื่อเป็นกันขึ้นครั้งหนึ่งคราวใดแล้วจึงยอม เป็นกันมากชุกชุมในหมู่บ้าน ตำบลนั้น

เหตุที่โรคจะเกิด

๒. ว่าถึงธรรมดาที่โรคนั้นจะเกิดขึ้นยอมตั้งต้นด้วยธาตุเสียก่อน เหตุที่จะทำในธาตุเสียนี้มักเป็นเพราะน้ำและอาหาร คือ เป็นต้นว่ากินอาหารที่บูดเสียเข้าไปเป็นเหตุก็

ได้ อาหารที่ทำให้เสาะท้องหรือมีรสเปรี้ยว เค็มและเผ็ดจัดเมื่อกินแล้วกระทำให้น้ำในกระเพาะ
น้ำมาก ครั้นกินน้ำเข้าไปมากเกินประมาณทำให้เป็นเหตุก็ได้ อาหารที่เป็นผลไม้หรือผักสดที่
ทำให้ละลายยาก ถ้ากินเข้าไปมากในเวลาเย็นค่ำแล้วไปนอน อาหารนั้นไม่ละลายซุกซุกเพื่อ
ทำให้เป็นเหตุก็ได้ ในฤดูที่อากาศร้อนจัดซึ่งธรรมชาติคนย่อมกระหายน้ำมากอย่างหนึ่ง ทั้งอากาศ
ร้อนนั้นทำให้อาหารบูดเสียได้เร็วอย่างหนึ่ง จึงเป็นเหตุที่โรคนี้เกิดชุกชุม

การรักษา

๓. วิธีที่มนุษย์เราจะรักษาศีวิตรีให้ปราศจากอันตรายเพราะโรคนี้เริ่มมีอยู่ ๓

ประการ

- (๑) ระวังอาหารการกินอย่าให้เป็นเหตุที่จะให้เกิดโรคนี้ขึ้นได้
- (๒) ถ้าหากเป็นขึ้นต้องรีบเยียวยาแก้ไขโดยทันที อย่าได้ทอดทิ้งช้าไว้เป็นอันขาด
- (๓) ต้องระวังรักษาอย่าให้ติดจากผู้อื่นที่เป็นแล้ว

การระวังอาหารการกิน

๔. การรักษาใน เรื่องอาหารการกินนั้นมีหัวข้อที่จะพึงสังเกตและทำความเข้าใจ
แนะนำ ดังนี้

- (๑) อย่ากินน้ำกร่อย
- (๒) น้ำกินกินน้ำต้ม เบ็นดี
- (๓) อย่ากินน้ำที่ละมาก ๆ เกินประมาณจนจะเป็นเหตุชักให้ท้องอืดและเพื่อได้

ยิ่งไปไหนเหนื่อยและร้อนมายิ่งต้องระวังให้มาก

- (๔) อย่ากินน้ำที่ไม่สะอาด เป็นต้นว่า น้ำค่าง ๆ ที่เปิดขายตามถนน ซึ่งเปิดรับฝุ่น

ล่องอยู่เสมอ

ใหญ่และก้านมีอำเภอกิ่งที่คือ ยาโอสถสภาที่มีฉลากประจำพันรอบกลักว่า

๑. ยาแก้หวัดตกโรค กินตามวิธีที่อธิบายไว้ประจำกลันั้น ๆ นอกจากนั้นถ้าในที่ ๆ จะหาได้ง่าย ๆ ยังมียาอื่นอีก คือ

๒. ยาโคลโรทิน ให้ใช้ได้เพียงสองครั้ง คือครั้งแรกและครั้งที่สอง เด็กครึ่งละ ๕ หยด ผู้ใหญ่ครึ่งละ ๑๕ หยด กินระยะห่างกัน ๑ ชั่วโมง และให้กินพริกไทยชนิดคำละลาย เหล้าบรันดี กับยาตั้งเจอร์มูแคลิปตัล (น้ำวานน้ำ) คบไปค้วยทุกครั้ง มีกำหนดให้กินดังนี้
 เหล้าบรันดีเด็กให้กินครึ่งละ ๑ ช้อนโต๊ะ (ขนาดใหญ่) พริกไทยป่นครึ่งละเศษ ๑ ส่วน ๓ ของ ช้อนกาแฟ ผู้ใหญ่ครึ่งละ ๑ ถ้วยน้ำชา พริกไทยป่นครึ่งละ ๑ ช้อนชา (อย่างเล็ก) ตั้งเจอร์มูแคลิปตัลครึ่งละ ๑ ช้อนโต๊ะ เมื่อให้กินยาสองครั้งแล้ว ยังไม่หาย คอบไปก็ให้กินพริกไทยกับ เหล้าบรันดี และยาตั้งเจอร์มูแคลิปตัล ชั่วโมงละครั้งตามกำหนดที่กล่าวแล้ว ยาโคลโรทิน ไม่ต้องกินอีก

ยาแก้หวัดตกโรคของห้างบิกรัมหรือที่เรียกกันว่า

๓. "ยาชวคแตก" กินตามวิธีที่ปรากฏในฉลากที่ปิดขวดนั้น

ส่วนการพยาบาลต้องใช้ชวค่น้ำร้อนหรืออิฐเผาไฟพันผ้าวางไว้ข้าง ๆ ตัวเพื่อรักษา ให้ตัวอุ่นอยู่เสมอ และอย่าให้กินอาหารอื่นนอกจากน้ำร้อนน้ำชาหรือน้ำเซ้เซ้คั้งและเซ้คั้ง เซ้คั้ง บ้างเล็กน้อยจนกว่าอากาศจะคลาย การที่แนะนำให้อดอาหารบ้างในเวลาเจ็บ เช่นนี้เห็นไม่ตองกลัวอกเลย เพราะอาหารที่กินในเวลาเช่นนี้มีโทษมากกว่าให้คุณ คือเมื่อ ชาติไม่คั้งกินเข้าไป อาหารก็ไม่ย่อย ที่มีโทษนั้นคือกลับไปช่วยให้โรคกำเริบมากขึ้น เพราะ ไม่มีอะไรทำให้ย่อยแล้วอาหารนั้นก็กลับไปพาให้แน่นเพื่อให้อาเจียรมากขึ้น เหตุฉะนั้น เมื่อโรคคอบทุเลาแล้วจึงคอบให้กินอาหาร เปนคั้งว่า และยังคงระวังให้กินแต่ที่ละน้อย ๆ คั้งจึงจะเป็นคุณ เพราะเหตุว่าชาติยังไม่ปรกติเครื่องย่อยอาหารยังไม่บริบูรณ์ ถ้าให้กิน อาหารมากเข้าไปเกินกว่าอำนาจที่ชาติจะย่อยได้แล้วก็จะกลับไปเป็นโทษชั้นอีก การพยาบาล นั้นเป็นข้อสำคัญอย่างยิ่ง ผู้พยาบาลจำต้องผ่อนมันให้สมควร

การป้องกันไม่ให้โรคติด

โรคเช่นนี้เชื้อโรคจะติดกันได้ก็เพราะไม่สะอาด เหตุฉะนั้นข้อที่จะระวังไม่ให้โรคติดกันนั้น มีทั้งรักษาความสะอาดเป็นข้อใหญ่ใจความ มีหัวข้อที่จะพึงสังเกตเพื่อป้องกันรักษาดังต่อไปนี้

(๑) อาหารที่จะกินจะต้องระวังปกปิดมิให้แมลงวันตอม เพราะแมลงวันอาจนำเชื้อโรคมาได้แต่ที่ต่าง ๆ

(๒) อย่ากินเนื้อสัตว์ที่เป็นโรคตาย เพราะโรคอาจจะติดผู้กินได้

(๓) ที่อยู่อาศัยรักษาให้สะอาด อย่าให้มีเครื่องยุตเน่าเหม็นสะสมอยู่ในที่ต่าง ๆ

(๔) ห้องหับและที่โถง เป็นที่อบอับชื้นและต้องหมั่นเปิดประตูหน้าต่างให้ลม เป่าและรับอายแดด ให้แห้งอยู่เสมอ

(๕) ที่โถงเป็นที่เพ่งของโสโครกต้องหมั่นชำระล้างอย่าให้สะสมไว้

(๖) บ่อสระที่ใช้น้ำบริโภคต้องรักษาให้สะอาด

(๗) ในเวลาที่เกิดโรคนี้ชุกชุมต้องระวังอย่ากินน้ำในแม่น้ำลำคลองที่ไม่ได้ต้ม

เสียก่อน

(๘) ถ้าที่ใดเป็นที่คอกหมูโรคชุกชุมควร จะขุดบ่อใหม่ ให้นำให้ห่างจากบ่อเก่า ที่ได้ รับความโสโครกแล้ว และถ้าจะถมบ่อเก่านั้นได้ก็ให้ถมเสีย

(๙) ผู้พยาบาลคนที่เจ็บป่วยโรคนี้ควร จะระวังล้างมือให้หมดจดแล้วจึงหยิบของกิน เพื่อระวังมิให้สิ่งโสโครกที่ติดมืออยู่นั้น ไปถูกของที่จะกินนั้นได้

(๑๐) สิ่งโสโครกที่ออกจากผู้ที่เจ็บเป็นโรคนี้ห้ามมิให้ทิ้งหรือชักล้างลงในบ่อสระที่ ใช้น้ำหรือในทางน้ำไหลทั่วไป แม้แต่จะไหลไปอื่นก็ไม่ควร

(๑๑) ผ้าที่ใช้สรงนุ่งห่มคนเจ็บและใช้ในการพยาบาลคนเจ็บ ต้องระวังให้มาก อย่าเอาไปกระจายกระจายในที่ทั้งปวง เมื่อจะซักล้างก็ต้องเอาไปซักล้างเสียให้ห่างไกล จากที่คนอยู่และจากทางน้ำไหลและบ่อสระ และต้องซักล้างให้หมดจดจริง ๆ ถ้าต้มเสียได้ เป็นดี

(๑๒) เสื้อผ้าและผ้าผืนที่นอนหมอนมุ้งของคนที่เจ็บป่วยด้วยโรคหิวาตกโรค ไม่ควรผู้อื่นจะเอากลับมาใช้ ควรจะเผาเสียให้สิ้นเชิง หรือจะฝังเสียกับศพก็ได้

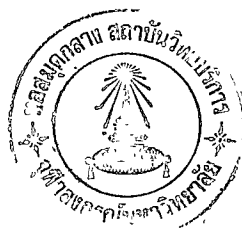
(๑๓) ห้องที่คนเจ็บเป็นโรคนี้แล้วหายหรือหายก็ตาม ควรให้กวาดเช็ดล้างให้สะอาดและระวังอย่าให้ลอมองซูลีเที่ยวพุ่งไป และอย่าให้น้ำที่ชำระล้างนั้นไหลไปยังบ่อสระและทางน้ำใดเป็นอันขาด ห้องเมื่อชำระล้างแล้วควรรอบคอบกวาดถูด้วยยาคาบอติก เพื่อฆ่าสิ่งโสโครกให้สูญไป

(๑๔) ศพคนตายห้ามมิให้ฝังใกล้บ่อสระและทางน้ำทิ้งปวง

(๑๕) ศพคนที่เป็นโรคหิวาตกโรคตายห้ามมิให้เผาภายใน ๒ ปี นับแต่วันตาย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียน

นางสาวยุวดี ทัพนิยกร เกิดเมื่อวันที่ ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๕ ที่จังหวัด
มหาสารคาม สำเร็จการศึกษามัธยมศึกษา (เกียรตินิยม) จากวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร
เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๗ เข้าศึกษาในบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีเดียวกัน.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย